

Zdzisław Gębołyś

***Die Bromberger Stadtbibliothek* (Biblioteka Miejska w Bydgoszczy) w świetle referatu Georga Minde-Poueta**

słowa kluczowe: Biblioteka Miejska w Bydgoszczy, Georg Minde-Pouet, Zjazd Niemieckich Filologów i Pedagogów, referat, 1911

Niemiecki tytuł główny artykułu do dziejów bydgoskiej księżnicy nie jest przypadkowy. Nawiązuje do tytułu wydanego przed ponad 100 laty (1911)¹ krótkiego tekstu ówczesnego dyrektora Biblioteki Miejskiej, Georga Minde-Poueta, również nieprzypadkowo, gdyż treścią naszego tekstu jest omówienie tej drobnej publikacji, dość słabo znanej w polskim piśmiennictwie fachowym, cytowanej w sposób szczegółowy w zasadzie tylko przez jednego autora, zresztą najbardziej wartościowego do dziś opracowania o początkach i dalszych losach (do 1945 r.) bydgoskiej biblioteki². Tekst G. Minde-Poueta został właściwie pominięty w innych późniejszych publikacjach zaznajamiających z dziejami biblioteki³ i właściwie trudno powiedzieć dlaczego, gdyż tak jak wcześniej dostęp do wersji drukowanej nie stanowił przeszkody nie do pokonania w polskich bibliotekach, choć z racji rzadkości występowania dotarcie do niego było utrudnione, tak na początku

¹ G. Minde-Pouet, *Die Bromberger Stadtbibliothek*, [w:] *Deutsche Bildungsinstitute in der Provinz Posen. Festschrift der wissenschaftlichen Anstalten und Vereine. Gewidmet der 51. Versammlung Deutscher Philologen und Schulmänner zu Posen an 4. bis 6. Oktober 1911*, Lissa 1911, s. 76-82.

² E. Szmańda, *Początki i rozwój działalności*, [w:] *Z życia i pracy bydgoskiej księżnicy. Księga pamiątkowa Biblioteki Miejskiej w Bydgoszczy 1903-1963*, Bydgoszcz 1965, s. 59-62.

³ A. Węglerska, *Bydgoska księżnica. Zarys dziejów*, [w:] *Od inkunabułów do e-booków. Bydgoska księżnica 1903-2013*, Bydgoszcz 2013, s. 5-51; Z. Pietrzak, *Jak się rodził bydgoski księgozbiór*, „Kalendarz Bydgoski” 1996, R. 26, s. 136-144; H. Dubowik, *Dziewięćdziesięciolecie Biblioteki Miejskiej w Bydgoszczy*, „Rocznik Kulturalny Kujaw i Pomorza” 1995, t. 13, s. 90-97; A. Chlewicka, *Biblioteki i księgozbiory w Bydgoszczy w okresie zaborów. Zarys dziejów*, „Kronika Bydgoska” 2012, t. 33, s. 49-70.

XXI w., dzięki wersji cyfrowej pracy⁴ zbiorowej, której jest częścią (wyborowi materiałów z poznańskiego zjazdu), tekst ten jest ogólnie dostępny bez jakichkolwiek ograniczeń, oczywiście w wersji oryginalnej, niemieckojęzycznej.

Dlaczego zatem warto do niego sięgnąć, przypomnieć go i odkurzyć z zapomnienia? Otóż co najmniej z kilku względów. Po pierwsze, pomimo że nie jest to praca stricte źródłowa, ma walor tekstu źródłowego, choćby z tego powodu, że jej autorem jest ówczesny dyrektor Biblioteki Miejskiej, G. Minde-Pouet. Powód drugi – słaba znajomość tego tekstu w polskiej literaturze. Powód trzeci – pomimo że nie ma szczególnie odkrywczych oblicza i nie przynosi informacji, których nie znalazłbyśmy o bydgoskiej bibliotece, ujawnia *expressis verbis* przyczyny powstania biblioteki oraz różne trudności związane z jej tworzeniem i kształtowaniem. Ostatnią – czwartą – ważną okolicznością jest, jak się wydaje, czas i miejsce przedstawienia tej minisywetki biblioteki. Tekst G. Minde-Poueta jest drukowaną wersją wystąpienia (referatu) wygłoszonego podczas 51. Zgromadzenia Filologów i Pedagogów Niemieckich w Poznaniu, w dniach od 3 do 6 października 1911 r. Miejsce i okoliczności były ze wszech miar nadzwyczajne, tak dla referenta, jak też dla samego tematu referatu. Niemieccy filolodzy spotykali się rokrocznie, z przerwami, od 1838 r. w jednym z niemieckich miast⁵. Ogólnoniemieckie Stowarzyszenie Filologów i Pedagogów było największym stowarzyszeniem tego typu. Zostało powołane do życia w 1837 r. Za główny cel swojej działalności postawiło sobie wspieranie studiów filologicznych oraz zapoznawanie z metodami nauczania oraz wspierania nauczycieli przez uczonych⁶.

Do Poznania zjechała, można rzec, śmietanka niemieckich pedagogów i filologów. Zjazd, jak pisał o nim w sprawozdaniu Paul Lorentz⁷, był najliczniejszym z dotychczas zorganizowanych imprez gromadzących filologów i pedagogów. Wzięło w nim udział 576 uczestników. Miejsmem konferencji był gmach Akademii Królewskiej w Poznaniu, kolebki poznańskiego uniwersytetu. Tematem przewodnim zjazdu było współdziałanie uniwersytetu i szkoły. Obrady robocze miały miejsce w dniach 3-6 października 1911 r. Dzień wcześniej, 2 października, nastąpiło uroczyste otwarcie zgromadzenia przez Rudolfa Lehmana, niemieckiego filozofa i pedagoga, w obecności najwyższych władz Poznania i poznańskiej

⁴ Deutsche Bildungsinstitute in der Provinz Posen. Festschrift der wissenschaftlichen Anstalten und Vereine, gewidmet der 51. Versammlung deutscher Philologen und Schulmänner zu Posen am 3. bis 6. Oktober 1911, <https://pbc.gda.pl/dlibra/docmetadata?id=66239&language=pl#info> (dostęp: 29.06.2020).

⁵ *Philologenversammlung*, <https://de.wikisource.org/wiki/Philologenversammlung> (dostęp: 29.06.2020).

⁶ Tamże.

⁷ Zob. P. Lorentz, *Die 51. Versammlung deutscher Philologen und Schulmänner in Posen*, „Pädagogisches Archiv“ 1912, nr 11, s. 1.

provincji. Z uwagi na rozmach przedsięwzięcia obrady zjazdu zostały podzielone na sekcje⁸. Zapewne G. Minde-Pouet wziął udział w jednej z nich. Zjazd zgromadził głównie przedstawiciele szkół wyższych oraz szkół średnich. Nie znamy pełnej imiennej listy uczestników, ale możemy domniemywać, że znaleźli się wśród uczestników, słuchaczy i referentów, oprócz wykładowców uniwersyteckich oraz nauczycieli z różnych szkół, również reprezentanci innych instytucji oświatowych: muzeów, archiwów, bibliotek itd.

Nie znamy też dokładnego programu zgromadzenia niemieckich filologów i pedagogów. Wiemy, że ogółem zostało wygłoszonych podczas obrad 80 referatów w 13 sekcjach.

Obecność G. Minde-Poueta w zjeździe nie była dysonansem. Jego studia uniwersyteckie w latach 1890-1895 na Uniwersytecie Fryderyka-Wilhelma w Berlinie, miały, jak to było wówczas we zwyczaju, charakter interdyscyplinarny i objęły filologię germańską, filologię romańską, historię kultury i filozofię. Ukończył je, uzyskując stopień doktorski na podstawie obrony pracy doktorskiej pt. *Język i styl Heinricha von Kleista*. Życiorys G. Minde-Poueta jest dość dobrze znany w literaturze niemieckiej⁹, ale również i polskiej¹⁰, dlatego przywołamy tu najważniejsze fakty z jego życia do 1911 r. i w wyborze po 1911 r. Po rocznym wolontariacie (1897) w Królewskich Muzeach w Berlinie G. Minde-Pouet został oddelegowany przez państwo pruskie do Poznania, aby wspierać w poznańskiej placówce kulturalne inicjatywy, zmierzające do wzmacniania niemieczyzny na tym terenie. Początkowo, w latach 1898-1903, został zatrudniony w Landesbibliothek w Poznaniu, przechodząc tam kolejne szczeble kariery na stanowiskach: naukowy pracownik pomocniczy (1898-1901), asystent (1901), asystent dyrektora (1902). Jesienią 1902 r. objął posadę zastępcy dyrektora w nowo utworzonym Muzeum Cesarza Fryderyka w Poznaniu, w którym zajmował się organizacją biblioteki. Zważywszy na te okoliczności, powołanie go na posadę pierwszego bibliotekarza

⁸ H. Moritz, *Die Posener Provinzialgeschichte und Heimatkunde auf der 51. Versammlung Deutscher Philologen und Schulmänner*, „Historische Monatsblätter für die Provinz Posen“ 1911 Jg. 11, nr 11, s. 164-168; W. Klatt, *Die 51. Versammlung deutscher Philologen und Schulmänner in Posen*, „Korrespondenzblatt für den akademisch gebildeten Lehrerstand“ 1911 Jrg. 19, s. 566-569; *51. Versammlung deutscher Philologen und Schulmänner*, „Posener Tageblatt“ 1911, nr 464, s. 2-3.

⁹ D. Geißler, Ch. Hermann, *Georg Minde-Pouet*, [w:] *Sächsische Biografie*, [http://saebi.isgv.de/biografie/Georg_Minde-Pouet_\(1871-1950\)](http://saebi.isgv.de/biografie/Georg_Minde-Pouet_(1871-1950)) (dostęp: 29.06.2020); J. Buder, *Minde-Pouet Georg*, [w:] *Neue Deutsche Biographie* 17 (1994), s. 534-535; <https://www.deutsche-biographie.de/sfz63477.html> (dostęp: 29.06.2020); *Georg Minde Pouet*, [w:] https://de.wikipedia.org/wiki/Georg_Minde-Pouet (dostęp: 29.06.2020); https://pl.wikipedia.org/wiki/Georg_Minde-Pouet (dostęp: 29.06.2020).

¹⁰ N. Romaniuk, *Minde-Pouet Georg*, [w:] *Bydgoski słownik biograficzny*, Bydgoszcz 1994, t. 1, s. 81-82; *Minde-Pouet Georg*, [w:] *Encyklopedia Bydgoszczy*, Bydgoszcz 2011, s. 63.

w organizowanej Bibliotece Miejskiej w Bydgoszczy było prostą konsekwencją jego dotychczasowej kariery oraz wyrazem uznania dla jego bibliotekarskich kwalifikacji.

Fot. 1. Georg Minde-Pouet, kierownik Biblioteki Miejskiej w Bydgoszczy (1903-1911). Źródło: A. Warschauer, *George Minde-Pouet*, Lissa 1914

ścił zwięzły opis biblioteki. Najkrótsza, trzecia część, ujęta w akapicie 11, była podsumowaniem i zwróceniem się w przyszłość. We wstępie (akapit 1) wyjaśnił Minde-Pouet, że bydgoska biblioteka powstała, aby wzmocnić niemiecką oraz wesprzeć niemiecką sztukę we wschodnich prowincjach. Zaznaczył przy tym, że nie byłoby to możliwe bez wsparcia państwa pruskiego. Nie mogłaby się też, jak dalej pisze, jako instytucja miejska dalej rozwijać¹².

W części historycznej Minde-Pouet podzielił się ze słuchaczami/czytelnikami okolicznościami powstania biblioteki. Ciekawa wydaje się droga opisana przez autora, od zamysłu do urzeczywistnienia, a zwłaszcza udział w tym dziele państwa

Nie wiemy jednak, którego dnia wystąpił ze swoim referatem G. Minde-Pouet i przed jakim forum. Możemy tylko przypuszczać, że mogła to być sekcja bibliotekarska. Referat G. Minde-Poueta to w zasadzie szkic o dniu wczorajszym i teraźniejszości biblioteki bydgoskiej. W wersji drukowanej mieści się na niepełna 7 stronach, podzielonych na 11 akapitów¹¹. Jego prezentacja, bardzo możliwe, że odczytana, mogła zająć Minde-Pouetowi co najwyżej 20-30 minut.

Referent musiał zapewne założyć, że większość uczestników, zwłaszcza przybyłych spoza poznańskiej prowincji, nie wiedziała o bibliotece w Bydgoszczy. Dlatego też, jak się wydaje, świadomie przygotował zwięzłą, zwięzłą charakterystykę biblioteki, ograniczając się do informacji najistotniejszych. Pierwszą część (akapity 1-5), liczącą 3 strony (4 akapity), poświęcił Minde-Pouet genezie powstania biblioteki. W części drugiej, liczącej niepełne 4 strony (akapity 6-10), zamie-

¹¹ G. Minde-Pouet, *Die Bromberger Stadtbibliothek*, Lissa 1911, s. 1-7.

¹² Tamże, s. 1.

pruskiego, reprezentowanego przez ministra wyznań religijnych oraz miasta Bydgoszczy, którego interesy reprezentował magistrat. Impulsem do powstania biblioteki było utworzenie w Poznaniu Kaiser-Wilhelm-Bibliothek. Mieszkańcy Bydgoszczy jesienią 1898 r. uznali, że również Bydgoszcz zasłużyła na podobną bibliotekę. Przypomnijmy, o czym nie pisze Minde-Pouet, i pewnie o tym nie powiedział, że Bydgoszcz w 1898 r. nie była jakąś samotną wyspą pozbawioną bibliotek. W Bydgoszczy, o czym pisze A. Chlewicka, działało kilka bibliotek należących do towarzystw naukowych¹³. Jednak najważniejsza rola w powstaniu Biblioteki Miejskiej przypadła Bibliotece Ludowej, powstałej w 1884 r., dzięki inicjatywie prezydenta miasta Hugona Bräsickego¹⁴ oraz bibliotecze niemieckiego Towarzystwa Sztuki i Nauki, która po utworzeniu Biblioteki Miejskiej została do niej wcielona¹⁵.

Co ciekawe, obie biblioteki Minde-Pouet jakby wstydliwie pomija, a ekspozuje działania inicjatorów, którzy tego samego dnia, niezależnie od siebie, zwrócili się z wnioskiem o podobnej treści, wnioskując przekazanie księgozbiorów na utworzenie biblioteki. Niemieckie Stowarzyszenie Okręgu Nadnoteckiego¹⁶ (Historische Gesellschaft für den Netzedistrikt zu Bromberg) zaadresowało swój wniosek do ministra wyznań religijnych. Magistrat Bydgoszczy zwrócił się z pismem w tej sprawie do pruskiego ministra stanu, prosząc o pomoc w powołaniu do życia biblioteki, twierdząc, że „stolica prowincji (Poznań – ZG) także Bydgoszcz, zasługują na planowane nowe placówki kulturalne”¹⁷. Dalej, nieco tajemniczo, stwierdza, że specjalne życzenie nie zostało wtedy wyrażone. Nie bacząc na to, nadburmistrz Bydgoszczy Alfred Knobloch zabrał się z zapalem do urzeczywistnienia tej idei. „Całkiem nagle stało się to [decyzja o urządzeniu biblioteki miejskiej w Bydgoszczy – ZG], tylko nieliczni wiedzieli, jak do tego doszło”¹⁸. Tak, jeszcze bardziej tajemniczo, G. Minde-Pouet objawił słuchaczom fakt utworzenia biblioteki, zapominając podać datę powstania, całą zasługę tym razem oddając odważnemu współdziałaniu państwa i miasta. W rzeczywistości rozmaicie z tą współpracą bywało. Nie obyło się bez kontrowersji. W Bydgoszczy chciano, aby podstawą nowo tworzonej biblioteki stała się stara poznańska

¹³ Zob. A. Chlewicka: dz. cyt., s. 49-70.

¹⁴ A. Rymkiewicz, *Hugon Bräsicke i jego biblioteka*, „Kalendarz Bydgoski” 1998, s. 191-196; A. Rymkiewicz, *Biblioteka ludowa początkiem miejskiej sieci bibliotecznej*, „Bibliotekarz Bydgoski” 1997, nr 2, s. 11-21.

¹⁵ K. Grysińska-Jarmuła, *Działalność muzyczna Deutsche Gesellschaft für Kunst und Wissenschaft in Bromberg. Zarys problematyki*, [w:] *Amatorskie muzykowanie na Pomorzu i Kujawach*, red. A. Kłaput-Wisniewska, Bydgoszcz 2018, s. 49-64.

¹⁶ G. Minde-Pouet, dz. cyt., s. 1.

¹⁷ Tamże.

¹⁸ Tamże, s. 2.

Landesbibliothek, zastąpiona przez Kaiser-Wilhelm-Bibliothek. Na to jednak nie było zgody. Kto nie dał zgody, do końca nie wiadomo. Bardzo możliwe, że władze Poznania, może władze prowincji, a może niewymieniony z nazwiska minister wyznań religijnych (Friedrich Althoff – ZG), który zaproponował rekompensatę w postaci dwóch księgozbiorów: męża stanu i historyka Friedricha von Raumera oraz poety Heinricha Krusego. Ten fakt odnotowują prawie wszystkie późniejsze opracowania, traktujące o tym niezmiernie ważnym w dziejach biblioteki wydarzeniu, nie mówiąc jednak ani słowa o faktycznych ofiarodawcach ani też o profilu księgozbioru. Warto to zrobić w tym miejscu, zwłaszcza że nikt dotąd, poza G. Minde-Pouetem, tego nie uczynił. Dzięki G. Minde-Pouetowi wiemy, że księgozbiór Raumera przypadł Bydgoszczy na mocy zapisu testamentowego zmarłej córki Raumera, Agnes. Zobowiązała ona wykonawców testamentu do przekazania księgozbioru w całości instytucji w państwie pruskim, zlokalizowanej poza Berlinem. G. Minde-Pouet nie musiał tłumaczyć zgromadzonym, kim był Raumer, my uczynimy to niejako na marginesie¹⁹. Tu natomiast, idąc za słowami autora, podamy kilka słów o księgozbiorze. G. Minde-Pouet, charakteryzując bibliotekę, zaznaczył, że to, co było w niej najcenniejszego, to dzieła z zakresu historii literatury wszystkich epok (czasów), będące darami od autorów i wydawców. Biblioteka Raumera zawierała w sobie również książki autorstwa „duchowych książąt” wszystkich czasów, do tego szereg rękopisów, a wśród nich egzemplarz *Gelehrtenlexikon* Jöchera, będący własnością Lessinga z jego niezliczonymi komentarzami. Całość liczyła 7000 tomów i... z radością została przyjęta przez miasto. Nie inaczej było z drugą biblioteką, własnością poety Heinricha Krusego²⁰, redaktora naczelnego „Kölnische Zeitung”, liczącą 3000 tomów, którą ofiarował bydgoskiej bibliotece ówczesny prezydent okręgu rządowego bydgoskiego, prywatnie syn poety, dr Francis Kruse. Biblioteka Krusego zawierała nowości beletrystyki i tzw. Tagesliteratur (beletrystyka publikowana w czasopiśmie wydawanych codziennie lub w tygodnikach).

Kończąc tę więcej niż krótką charakterystykę fundamentów tworzonej biblioteki, Minde-Pouet zapytał retorycznie: „Czyż można było sobie wymarzyć korzystniejszego początku”, po czym przeszedł do opowieści o tym, jak miasto

¹⁹ Niemiecki prawnik, historyk, publicysta, polityk; nauczyciel i wykładowca akademicki związany z uniwersytetami we Wrocławiu i Berlinie – zob. *Friedrich von Raumer*, https://de.wikipedia.org/wiki/Friedrich_von_Raumer (dostęp: 29.06.2020); S. Jordan, *Raumer; Friedrich von*, [w:] *Neue Deutsche Biographie* 21 (2003), s. 201-202, <https://www.deutschebiographie.de/pnd119059622.html#ndbcontent> (dostęp: 29.06.2020).

²⁰ Niemiecki dziennikarz, poeta i pisarz – zob. *Heinrich Kruse*, https://de.wikipedia.org/wiki/Heinrich_Kruse (dostęp: 29.06.2020).

poradziło sobie z przekształceniem stosu książek w bibliotekę²¹.

I tym razem miastu pospieszyło z pomocą państwo, deklarując roczną subwencję w wysokości 5000 marek, pod warunkiem, że miasto zapewni bibliotece odpowiednie pomieszczenie oraz zatrudni na własny koszt naukowego, wyszkolonego w technice bibliotecznej, bibliotekarza. Minde-Pouet nieco sarkastycznie konstatuje, że miasto wyraziło zgodę, nie rozmyślając wcale o ofierze

Fot. 2. Początki Biblioteki Miejskiej w Bydgoszczy. Źródło: Wojewódzka i Miejska Biblioteka w Bydgoszczy.

Dział Zbiorów Specjalnych

(kosztach), które będzie musiało ponieść w następnych latach²². Skupiło się na pracach porządkowych, przeznaczając na działalność biblioteki zaledwie 1500 marek. I tym razem państwo pruskie stanęło na wysokości zadania i udzieliło miastu pomocy, podwyższając subwencję do kwoty 8000 marek. Biblioteka wykorzystała je na zakup książek, ale w następnym roku przeznaczyła na bibliotekę już 15 343 marek, a w 1911 roku – 21 300 marek²³. Dzięki E. Szmańdzie wiemy to, co G. Minde-Pouet pominął w swej prezentacji, mianowicie fakt, iż od 1906 r. wpływały do budżetu biblioteki opłaty od czytelników²⁴. Szkoda, że Minde-Pouet pominął ten fakt i nie umieścił choćby w skrótowym ujęciu informacji o wydatkach na zakup książek, na oprawy oraz wydatki rzeczowe²⁵.

Mniej więcej w połowie swojego wystąpienia/tekstu G. Minde-Pouet przeszedł do opisu biblioteki, w tym do przedstawienia swojego udziału w dziele urządzania placówki. Swoją osobę zarysował więcej niż skromnie, wspominając jedynie, że wcześniej pracował w Kaiser-Friedrich-Museum w Poznaniu. Nie pominął też swoich kompetencji, podkreślając, że był zaangażowany w podtrzymywaniu niemieckiej kultury w prowincji. W wyborze go na kierownika biblioteki miała pewnie wpływ, jak pisze, „gruntowna znajomość stosunków w prowincji”²⁶. Zadanie, które mu przypadło do wykonania, czyli przekształcenie stosów

²¹ G. Minde-Pouet, dz. cyt., s. 3.

²² Tamże.

²³ Tamże, s. 4.

²⁴ E. Szmańda, dz. cyt.

²⁵ Zob. M. Bollert, *Jahresbericht der Stadtbibliothek Bromberg 1913/1914*, Bromberg 1915, s. 10.

²⁶ G. Minde-Pouet, dz. cyt., s. 4.

książek w bibliotekę, określił jako wdzięczne, ale niezmiernie ciężkie²⁷. Prace porządkowe rozpoczął bezzwłocznie po objęciu posady jesienią 1904 r.

Fot. 3. Pierwsza siedziba Biblioteki Miejskiej w Bydgoszczy (1903) – ulica Cesarska 1 (dziś Bernardyńska). Źródło: Wojewódzka i Miejska Biblioteka w Bydgoszczy. Dział Zbiorów Specjalnych

Minde-Pouet, nastąpił dzięki darom osób prywatnych z miasta, kraju i zagranicy, także darom wydawców, stowarzyszeń oraz samego magistratu, który przekazał

Fot. 4. Druga siedziba Biblioteki Miejskiej w Bydgoszczy (1904) – ulica Gdańska 19. Źródło: Wojewódzka i Miejska Biblioteka w Bydgoszczy. Dział Zbiorów Specjalnych

W pierwszej kolejności musiał dokonać przeprowadzki z tymczasowej siedziby na ulicy Cesarskiej (dziś – Bernardyńska) do wynajętych pomieszczeń przy ulicy Gdańskiej 19.

Praca ta trwała od marca do połowy listopada 1904 r. Wcale nie tak długo, zważywszy, że personel składał się początkowo z trzech osób: kierownika, asystentki i woźnego. 14 listopada 1904 r., po roku od wstąpienia w progi biblioteki, G. Minde-Pouet otworzył bibliotekę liczącą 30 000 tomów dla publiczności. Jej przyrost, jak pisze bibliotece księgozbiór o wielkości 3500 tomów²⁸. W rezultacie okazało się, że gmach przy ulicy Gdańskiej jest zbyt mały. Wobec tego miasto zdecydowało się przenieść bibliotekę do nowego budynku przy ulicy Fryderyka 1, wydając na jego przystosowanie, bagatela, 34 000 marek.

Przeprowadzka nastąpiła w czerwcu 1908 r. Opis Minde-Poueta jest w tym wypadku ogólnikowy, pełen luk²⁹. Późniejsze opracowania, poza sprawozdaniem

²⁷ Tamże.

²⁸ Tamże.

²⁹ Tamże.

Bollerta, właściwie nie wnoszą nic istotnego do tego opisu³⁰.

Ostatnie dwie strony swojego wystąpienia poświęcił G. Minde-Pouet współczesnej sylwetce biblioteki, według stanu na listopad 1911 r. Ograniczył się do podania najważniejszych danych statystycznych. Stan księgozbioru określił na 52 500 tomów, w tym 47 rękopisów, 180 inkunabułów oraz szereg kartonów ze zbiorami z zakresu historii lokalnej. Budżet na zakup książek do biblioteki w wysokości 10 000 marek jest, jak zaznaczył, na szczęście wspo-

magany przez znaczne datki darczyńców³¹. W tekście Minde-Poueta brak jakiegokolwiek wzmianki o bibliotece ludowej w Bydgoszczy, nie mówiąc już o innej istniejącej w tym czasie w mieście bibliotece. Autor uznał za ważniejsze zaakcentowanie naukowego statusu biblioteki, placówki mającej służyć badaniom naukowym oraz kształceniu zawodowemu. Współczesna literatura piękna miała być w niej reprezentowana w dużym wyborze, pod warunkiem, jak to zaznaczył, jej zachowania dla przyszłości³², co można interpretować dwojako, jako rezygnację z selekcji albo jako zakup literatury o wartościach ponadczasowych.

Mówiąc o udostępnianiu zbiorów, Minde-Pouet ograniczył się do wskazania głównych kategorii osób uprawnionych do korzystania ze zbiorów. W pierwszej kolejności, jak określił, biblioteka jest przeznaczona dla mieszkańców miasta, następnie dla mieszkańców prowincji oraz zagranicy (10 pfennigów za tom). Poinformował słuchaczy o nieodpłatnym wypożyczaniu, z zastrzeżeniem książek, których udostępnianie jest niemożliwe lub których nieusprawiedliwione. Nie omieszkał się też pochwalić o włączeniu biblioteki do niemieckiego systemu wypożyczeń międzybibliotecznych, w prowincji pruskiej. Dane statystyczne zastąpił okrągłymi formułkami o „bardzo silnym użytkowaniu, przewyższającym znacznie wiele bogatszych bibliotek w większych miastach”³³.

Fot. 5. Trzecia siedziba Biblioteki Miejskiej w Bydgoszczy (1908) – plac Fryderykowski 1 (dziś Stary Rynek 24). Źródło: Wojewódzka i Miejska Biblioteka w Bydgoszczy. Dział Zbiorów Specjalnych

³⁰ M. Bollert, dz. cyt.

³¹ G. Minde-Pouet, dz. cyt., s. 5.

³² Tamże.

³³ Tamże; szczegóły w sprawozdaniu M. Bollerta – zob. M. Bollert, dz. cyt., s. 12-17.

Tekst Minde-Poueta jest pozbawiony jakichkolwiek ilustracji. Ich brak szczególnie uwidacznia się w ostatnich akapitach, gdy autor prezentuje czytelnię, wypożyczalnię, dział katalogowy oraz personel biblioteki. W zwięzłej charakterystyce czytelnicy Minde-Pouet zdobył się na więcej konkretów. Jest tu mowa o liczbie dziennej użytkowników (80), o wielkości księgozbioru podręcznego, obejmującego wszystkie dziedziny wiedzy (2000 tomów) oraz czasopisma ze wszystkich dziedzin wiedzy (300). Nie zapominał też podać godziny otwarcia biblioteki (10-13; 17-19)³⁴. Akapit ten zawiera kilka informacji o katalogach. Biblioteka Miejska w Bydgoszczy w 1911 r. posiadała dwa katalogi: alfabetyczny oraz kartkowy systematyczny, oba dostępne dla czytelników. Minde-Pouet przyznał się, że były niekompletne i kilka z działów czeka jeszcze na opracowanie³⁵. Nie czynimy mu jednak z tego powodu zarzutu, pamiętając, że biblioteka przeżyła do 1911 r. dwie przeprowadzki, a miała do dyspozycji więcej niż skromny personel. Pomimo niedogodności niesprzyjających prawidłowemu funkcjonowaniu biblioteki Minde-Pouet od początku swojego dyrektorowania położył nacisk na realizację funkcji informacyjnej biblioteki. Służyły temu dwa wydawnictwa: „Mitteilungen aus der Stadtbibliothek Bromberg”³⁶ oraz drukowany katalog zbiorów bibliotecznych. „Mitteilungen...” służyły, po pierwsze, informowaniu o nowych nabytkach biblioteki, a po drugie bieżącemu przekazywaniu informacji o wybranych książkach z całego księgozbioru. Wizytówką biblioteki, a zwłaszcza księgozbioru, był też drukowany katalog biblioteki, który w założeniu miał być wydawany w formie zeszytów, reprezentujących poszczególne działy wiedzy. W 1911 r., o czym pisze Minde-Pouet, ukazał się pierwszy tom, obejmujący sztukę³⁷. Bardzo możliwe, że Minde-Pouet przywiózł go ze sobą do Poznania i pokazał uczestnikom zjazdu.

Pewne rozczarowanie przynosi charakterystyka personelu biblioteki, czysto formalna, bez nazwisk, bez informacji o zakresie obowiązków itd. G. Minde-Pouet w zasadzie ograniczył się do wymienienia składu personelu biblioteki poprzez funkcje: kierujący bibliotekarz miejski, naukowy pracownik pomocniczy, dwóch asystentów, praktykantka, pracownik biurowy, woźny, służący. Dodał do tego, że biblioteka otrzymała od ministerstwa wyznań religijnych prawo do rocznego kształcenia praktycznego osób do średniej służby bibliotecznej. Nawiasem mówiąc, późniejsze teksty na temat biblioteki milczą na ten temat³⁸. Pośrednich,

³⁴ G. Minde-Pouet, dz. cyt., s. 5.

³⁵ Tamże.

³⁶ *Mitteilungen aus der Stadtbibliothek Bromberg*, Jhrg. 1 1906/1907, Bromberg 1907.

³⁷ G. Minde-Pouet, dz. cyt., s. 6; *Katalog der Bromberger Stadtbibliothek*. Heft 1, Kunst, wstęp G. Minde-Pouet, Bromberg 1911.

³⁸ Tamże, s. 6.

choć niepełnych informacji na ten temat udzielił następca Minde-Poueta, M. Bollert, w sprawozdaniu za 1913/1914³⁹.

Zgodnie z sentencją Owidiusza, koniec wieńczy dzieło. Jest to zwykle okazja do podsumowań, do snucia planów na przyszłość. G. Minde-Pouet zamknął zakończenie w 15 wierszach. Wykorzystał je, jakby uprzedzając ewentualne zarzuty ze strony krytyków dotyczące usprawiedliwienia się. Tłumaczył, że bydgoska biblioteka pozostaje w tyle za podobnymi placówkami ze względów obiektywnych: krótki okres funkcjonowania, rosnące potrzeby, zbyt mały budżet. W swoistej samoocenie uznał placówkę bydgoską za ważny składnik w sieci przedsięwzięć zmierzających do wsparcia niemieczyny w prowincjach wschodnich. Wyraził też nadzieję, że jeżeli państwo pruskie i miasto będą dalej pomagać, wówczas biblioteka będzie w stanie pielęgnować ducha niemieckiego w niemieckiej marchii wschodniej⁴⁰.

Tekst Minde-Poueta mimo wszystko należy uznać za ważne źródło do dziejów biblioteki miejskiej w Bydgoszczy, zwłaszcza że wyszło spod pióra osoby, która kierowała biblioteką i odpowiadała za jej stan oraz rozwój. Dlatego może w pewnym stopniu rozczarowywać nieco sprawozdawczy i informacyjny styl, unikanie ocen, choćby na podstawie sprawozdań biblioteki, które musiały istnieć, co dowodzi późniejszy raport Bollerta⁴¹. Trudno właściwie zarzucić autorowi jakieś błędy. Możemy mówić co najwyżej o brakach, o lukach i niedopowiedzeniach i pewnej ogólnikowości. Z drugiej strony wartością tekstu Minde-Poueta jest nieskrywane ukazanie problemów związanych z powstawaniem biblioteki. W artykule Minde-Poueta nie znajdziemy właściwie poloników. Słowo „polski” jest w nim niewidoczne i jak się wydaje, świadomie pomijane. Minde-Pouet traktował bibliotekę, o czym mówi we wstępie i zakończeniu, jako placówkę służącą do umacniania niemieczyny. W tych wąskich ramach nie było miejsca dla polskości. Musiał być świadom polskich korzeni Bydgoszczy, jej związków z polską historią i kulturą, bardzo możliwe, że znał nawet język polski, zważywszy, że wcześniej przez kilka lat pracował w Poznaniu, a kolejną okazją był pobyt w latach I wojny światowej 1915-1917 w Warszawie, gdzie zbierał materiały do dziejów polsko-saksońskich. Jeżeli nawet tak było, to traktował swoje kompetencje językowe czysto utilitarnie, bez dozy emocji, co pobrzmiwa również w omawianym tekście. Skoro stał na czele placówki służącej niemieczynie, to godził się służyć jej „za wszelką cenę”, także w jej pracy na rzecz wypierania polskości. G. Minde-Pouet nie był jednak ani jakimś zatwardziałym polakożercą, ani hakatystą. Nie są znane fakty

³⁹ M. Bollert, dz. cyt., s. 8-10.

⁴⁰ G. Minde-Pouet, dz. cyt., s. 7.

⁴¹ M. Bollert, dz. cyt.

o jego zaangażowaniu w prześladowanie Polaków czy polskości w Bydgoszczy. Nie można mu też czynić zarzutu, że pracował na rzecz umacniania niemieckiej w Bydgoszczy. To był poniekąd jego urzędniczy, a może i patriotyczny, niemiecki obowiązek, tego oczekiwał od niego magistrat Bydgoszczy oraz pruskie państwo. Minde-Pouet zapisał się bardzo dobrze nie tylko w dziejach biblioteki, ale i samego miasta⁴². W ciągu ośmioletniego pobytu pełnił wiele ról. Był aktywnym uczestnikiem życia społeczno-kulturalnego miasta. Między innymi pełnił obowiązki sekretarza Niemieckiego Towarzystwa Kultury i Sztuki, będąc jego najwybitniejszym wykładowcą. Działalność wykładową prowadził też w bydgoskich szkołach. W latach 1911-1913 prowadził kursy z zakresu historii sztuki, kultury i stylu w Królewskiej Szkole Rzemiosł i Sztuki⁴³.

BIBLIOGRAFIA

51. Versammlung deutscher Philologen und Schulmänner. „Posener Tageblatt“ 1911 Nr. 464, s. 2-3.

Bollert M.: Jahresbericht der Stadtbibliothek Bromberg 1913/1914. Bromberg 1915.

Buder J.: Minde-Pouet Georg. W: Neue Deutsche Biographie 17 (1994), s. 534-535 [online] [dostęp: 29.06.2020]. Dostępny w World Wide Web: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz63477.html>.

Chlewicka A.: *Biblioteki i księgozbiory w Bydgoszczy w okresie zaborów. Zarys dziejów*. „Kronika Bydgoska“ 2012, T. 33, s. 49-70.

Deutsche Bildungsinstitute in der Provinz Posen. Festschrift der wissenschaftlichen Anstalten und Vereine, gewidmet der 51. Versammlung deutscher Philologen und Schulmänner zu Posen am 3. bis 6. Oktober 1911 [online] [dostęp: 29.06.2020]. Dostępny w World Wide Web: <https://pbc.gda.pl/dlibra/docmetadata?id=66239&language=pl#info>.

Dubowik H.: *Dziewięćdziesięciolecie Biblioteki Miejskiej w Bydgoszczy*. „Rocznik Kulturalny, Kujaw i Pomorza” – 1995, T. 13, s. 90-97.

Friedrich von Raumer [online] [dostęp: 29.06.2020]. Dostępny w World Wide Web: https://de.wikipedia.org/wiki/Friedrich_von_Raumer.

Geißler D., Hermann Ch.: Georg Minde-Pouet. W: Sächsische Biografie. [online] [dostęp: 29.06.2020]. Dostępny w World Wide Web: [http://saebi.isgv.de/biografie/Georg_Minde-Pouet_\(1871-1950\)](http://saebi.isgv.de/biografie/Georg_Minde-Pouet_(1871-1950)).

⁴² Wyjątkowo pozytywną ocenę wystawił mu burmistrz Bydgoszczy A. Knobloch. Po otrzymaniu od Minde-Poueta sprawozdania z działalności biblioteki wypowiedział o kierowniku biblioteki miejskiej następującą opinię: „Pański raport nie jest wystarczająco kompletny, ponieważ znika znaczenie pańskiej osoby dla rozwoju i poziomu biblioteki. Sprawa nie mogła znaleźć lepszego sługi; rozwój służący wszystkim dyscyplinom jednocześnie, stała tendencja do dalszego rozwoju i solidny wybór książek, a także możliwość dostosowania się na zewnątrz, to wszystko pańskie dzieło, a bibliotece zapewnił pan jej wzorowy charakter” – zob. A. Warschauer, *Georg Minde-Pouet*, Lissa 1913, s. 5.

⁴³ Zob. A. Warschauer, dz. cyt., s. 6.

- Georg Minde Pouet. W: Wikipedia [online] [dostęp: 29.06.2020]. Dostępny w World Wide Web: https://de.wikipedia.org/wiki/Georg_Minde-Pouet; https://pl.wikipedia.org/wiki/Georg_Minde-Pouet.
- Grysińska-Jarmuła K.: *Działalność muzyczna Deutsche Gesellschaft für Kunst und Wissenschaft in Bromberg. Zarys problematyki*, [w:] *Amatorskie muzykowanie na Pomorzu i Kujawach*. Red. A. Klaput-Wisniewska. Bydgoszcz 2018, s. 49-64.
- Heinrich Kruse Wikipedia [online] [dostęp: 29.06.2020]. Dostępny w World Wide Web: https://de.wikipedia.org/wiki/Heinrich_Kruse.
- Jordan S.: Raumer, Friedrich von. W: *Neue Deutsche Biographie* 21 (2003), S. 201-202 [online] [dostęp: 29.06.2020]. Dostępny w World Wide Web: <https://www.deutsche-biographie.de/pnd119059622.html#ndbcontent>.
- Klatt W.: Die 51. Versammlung deutscher Philologen und Schulmänner in Posen. „Korrespondenzblatt für den akademisch gebildeten Lehrerstand“ 1911 Jhrg. 19, s. 566-569.
- Lorentz P.: Die 51. Versammlung deutscher Philologen und Schulmänner in Posen. „Pädagogisches Archiv“ 1912 Nr. 11 s. 1-9.
- Minde-Pouet G.: Die Bromberger Stadtbibliothek. W: *Deutsche Bildungsinstitute in der Provinz Posen. Festschrift der wissenschaftlichen Anstalten und Vereine. Gewidmet der 51. Versammlung Deutscher Philologen und Schulmänner zu Posen an 4. bis 6. Oktober 1911*. Lissa 1911, s. 76-82.
- Minde-Pouet G.: Die Bromberger Stadtbibliothek. Lissa 1911.
- Minde-Pouet Georg. W: *Encyklopedia Bydgoszczy*. Bydgoszcz 2011, s. 63.
- Mitteilungen aus der Stadtbibliothek Bromberg. Jhrg. 1 1906/1907. Bromberg 1907.
- Moritz H.: *Die Posener Provinzialgeschichte und Heimatkunde auf der 51. Versammlung Deutscher Philologen und Schulmänner*. „Historische Monatsblätter für die Provinz Posen“ 1911 Jg. 11, Nr. 11, s. 161-168.
- Philologenversammlung [online] [dostęp: 29.06.2020]. Dostępny w World Wide Web: <https://de.wikisource.org/wiki/Philologenversammlung>.
- Pietrzak Z., *Jak się rodził bydgoski księgozbiór*. „Kalendarz Bydgoski na rok 1996” R. 26, s. 136-144.
- Romaniuk M.: *Minde-Pouet Goerg*, [w:] „Bydgoski słownik biograficzny”. Bydgoszcz 1994. T. 1, s. 81-82.
- Rymkiewicz A., *Biblioteka ludowa początkiem miejskiej sieci bibliotecznej*. „Bibliotekarz Bydgoski” 1997 nr 2, s. 11-21.
- Rymkiewicz A., *Hugo Bräsicke i jego biblioteka*. „Kalendarz Bydgoski” 1998, s. 191-196.
- Szmańda E., *Początki i rozwój działalności*, [w:] *Z życia i pracy bydgoskiej księżnicy. Księga pamiątkowa Biblioteki Miejskiej w Bydgoszczy 1903-1963*. Bydgoszcz 1965, s. 59-62.
- Warschauer A., *Georg Minde-Pouet*, Lissa 1913.
- Węglerska A., *Bydgoska księżnica. Zarys dziejów*, [w:] *Od inkunabułów do e-booków. Bydgoska księżnica 1903-2013*. Bydgoszcz 2013, s. 5-51.

***Die Bromberger Stadtbibliothek (Municipal Library in Bydgoszcz)*
in view of a report written by Georg Minde-Pouet**

keywords: Municipal Library; Bydgoszcz; Georg Minde-Pouet; Convention of German Philologists and Pedagogues; report; 1911

Summary

The Municipal Library in Bydgoszcz was founded in 1903; it is one of the most recently established scientific libraries in Poland. Like many cultural and educational institutions from the region annexed by Prussia, it was a German initiative, which was intended to serve the German country and German community. The inside story of the library foundation and the first years of its activity are described in a report written by Georg Minde-Pouet, the first manager of the Municipal Library in Bydgoszcz, presented during the 51st Convention of German Philologists and Pedagogues in Poznań, held in October 3-6, 1911, and later printed in a collection of selected reports from the convention in 1911. The article analyzed in detail the report of G. Minde-Pouet. It emphasized the main themes expressed by the reporter/author: genesis of the library foundation; the origins of the library; library book collection; the principles of using the library collection. It also revealed the previously unknown circumstances of building the library collection. The report of G. Minde-Pouet was confronted with later studies concerning the library in Bydgoszcz. Reading of the report written more than a hundred years ago leads to new discoveries, to partial verification of knowledge on the Municipal Library in Bydgoszcz. It can and should be an inspiration to further research on this little-known and forgotten episode from its history.

***Die Bromberger Stadtbibliothek*
angesichts des Referats von Georg Minde-Pouet**

Schlüsselwörter: Stadtbibliothek, Bydgoszcz, Georg Minde-Pouet, Versammlung der Deutschen Philologen und Pädagogen, Referat, 1911

Zusammenfassung

Die im Jahr 1903 gegründete Stadtbibliothek in Bydgoszcz gehört zu jüngeren Wissenschaftsbibliotheken in Polen. Ebenso wie zahlreiche Kultur- und Bildungseinrichtungen aus dem preußischen Teilungsgebiet war das eine Initiative der Deutschen. Es wurde angenommen, dass die Bibliothek dem deutschen Staat und der deutschen Gesellschaft zu dienen hatte. Die Kulissen der Gründung der Bibliothek sowie ihre ersten Tätigkeitsjahre wurden in dem Referat von Georg

Minde-Pouet, dem ersten Leiter der Stadtbibliothek in Bydgoszcz enthüllt. Dieses Referat wurde während der 51. Versammlung der Deutschen Philologen und Pädagogen in Poznań vom 3. bis zum 6. Oktober 1911 gehalten, anschließend in einer Sammlung von gewählten Referaten aus der Versammlung im Jahr 1911 gedruckt. In dem Artikel wurde ein Text von G. Minde-Pouet eingehend analysiert. Man hob die Hauptfäden des Redners / des Verfassers: den Ursprung der Gründung der Bibliothek; die Anfänge der Bibliothek; die Büchersammlung der Bibliothek; die Nutzungsregeln der Sammlungen der Bibliothek hervor. Es wurden früher unbekannte Umstände der Entstehung der Büchersammlung dieser Bibliothek ans Tageslicht gebracht. Der Text von G. Minde-Pouet wurde mit späteren Bearbeitungen über die Bibliothek in Bydgoszcz gegenübergestellt. Die Lektüre des Textes aus der Zeit vor über 100 Jahren führt zu neuen Entdeckungen, zu einer teilweisen Überprüfung der Kenntnisse über die Stadtbibliothek in Bydgoszcz. Vielleicht soll der Text als eine Anregung zu weiteren Forschungen an diesem kaum bekannten und vergessenen Vorfall aus ihrer Geschichte dienen.